

Forfatter: Holberg, Ludvig

Titel: LIBR. III. EPIGRAMM. 41

Citation: Holberg, Ludvig: "LIBR. III. EPIGRAMM. 41", i *Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret*, udg. af F.J. BILLESKOV JANSEN ; Volmer Rosenkilde , Rosenkilde og Bagger, 1969-1971, s. 216. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-holberg10-shoot-idm140342680437168.pdf> (tilgået 23. september 2021)

Anvendt udgave: *Værker i tolv bind 1: Natur- og folkeret*

LIBR. III. EPIGRAMM. 41

*Maxima pars hominum laudatrix temporis acti
Secula prisca minus flagitiosa putat.*

Blant curieuse Spørsmåal, som fortiene at examineres, er dette, om Verden forværres eller forbedres. Vil man rette sig efter det almindelige Mundheld, saa er Sagen decideret; thi man hører alle Mennesker eenstemmigen at dømme udi Faveur af den gamle Verden, som Poeterne kalde Saturni Alder eller den gyldne Tiid, hvilken de vide heel prægtigen at afmale. Men, saasom det er ligesaa usikkert at forlade sig paa almindelige Mundheld, som paa poetiske Fictioner, saa er fornødent af historiske Exempler herudi at søge Oplysning, og derpaa at grunde sine Domme.

Menneskene have, førend Stæder og Societeter bleve 217 stiftede, og førend Love bleve skrevne, levet udi den naturlige Stand. Derom vide vi meget lidt at sige, saasom den allerældste Historie er mørk, uefterretlig og grunder sig paa poetiske Digt. Det seer man dog, at Synd og Ondskab udi samme Stand haver saaledes prædomineret, at Mennesker for tilfelles Sikkerhed have opofret deres kiereste Klenodie, som er Frihed, stiftet Societeter og underkastet sig Herredom. En saadan Medicine viser, at Sygdommen haver sterkt raset, og at det er gaaet de første Mennesker ligesom visse Patienter, der af Nødvendighed maa lade sig et Lem afskiære for at redde det heele Legeme. Antiquarii og Poeter maa derfor tale saa prægtigen som de ville om den gamle gyldne Tiid og den hellige Hyrde-Stand, saa viser dog Societetets Stiftelse, Kags, Galges, Fængsels frivillige Oprettelse, at Standen ikke haver aldeles været saa simpel og hellig, som den foregives. Man seer ogsaa, at den naturlige Stand haver ikke varet ret længe; thi vi finde Riger og Societeter stiftede kort efter Syndfloden; saa at Regjeringers Ælde vise den naturlige Stands Korthed.

Fra den Tiid vi have nogenledes tilforladelig Kundskab af Historier, finder man, at Verden haver haft sine gode og sine onde Tider, sin Flod og Ebbe, men derhos, at den stedse haver været ond, endskiønt Scenerne ofte have forandret sig: thi en Fejl, en Ondskab er ikke saa meget bleven hæved, som den haver givet Sted til en anden. Hvad som efter mine Tanker fornemmeligen haver givet Anledning til de haarde Domme, som fældes over den sidste Verden, er dette, at Mennesket ikke seer efter det heele, men efter Parterne, det er, examinerer ikke Jorden udi Almindelighed, men et og andet Land udi Særdeleshed: thi, naar man betragter et hvert Riges og Republiques Historie, finder man, at de fleste have været sunde efter Fødselen, ere blevne syge udi Fremvæxten, og endeligen reent fordervede imod Enden, saa at Fejl og Laster, som have taget Overhaand, omsider have befordret deres Undergang. Heraf flyder den Idée, som man haver gjort

218 sig over det heele menneskelige Kiøn udi Almindelighed, saaledes, at man haver deelt Verden udi dens Ungdom, Mandom og Alderdom, og gjort den sidste Alder til den skrøbeligste og syndigste. Men, at den Consequence, som man gjør af Rigers og Republiques Historie er falsk og ilde grundet, sees, naar man haver for Øyene Jordens heele Historie. Et hvert Rige, enhver Republique er strax efter Stiftelsen gemeenligen god; thi enhver Stifter gjør sig en Ære af at holde sin Stiftelse ved lige og at conservere sine egne Hænders Gierninger: thi man siger, at nye Koste feje altid best; og seer man derfor at alle Embedsmænd ere mest duelige og flittige det første Aar. Men, som af et forfaldet og sygt Rige kand udspire en nye og sund Republique, og af en forfalden og sygt Republique kand reise sig et sundt og nyt Rige igien, saa vises deraf intet andet, end at gode Love og Anordninger med Tiden svækkes og ligesom ældes, og at de med Tiden igien kand oplives og komme til forige ja undertiden til større Kraft igien.

Dette kand vises af mange Exempler udi Historien: thi man seer undertiden de selvsamme Societeter nu at have været Munstere paa Dyder, nu igien paa Laster, og atter igien paa Dyder; saa at det gaaer dermed til ligesom med syge Folk, hvilke efter store og desperate Sygdomme komme ikke alleene til forrige men end ogsaa til større Helbrede igien. Man seer og ofte, at, naar Dyd reent undergaaer blant et Folk, reiser den sig blant et andet. Rom, Italien og Grækenland var i gamle Dage de Steder, hvor heroiske Dyder øvedes udi høyeste Grad: men de samme Steder ere nu ligesaa frugtbare paa Poltrons, som de tilforn vare paa Helte og Philosophis. Derimod kand vises Lande, hvor i gamle Dage var ingen Gnist af Moralitet, men som nu ere Zirather paa Jorden. Man haver ikkun at ligne Ruslands forrige og nu værende Tilstand for at blive fuldkommen overbevised herom. Det kand og hende sig, at Tyrkiet, hvilket nu ansees som et Barbarie, kand blive boglige Konstners Sæde, og at vore Efterkommere kand reise til Constantinopel, Tunis, Tripolis eller

219 Algier, for at blive underviset udi Videnskabe, Konster og Politesse. Det er sandelig ikke større paradox, end om man for nogle Aar vilde have spaaet at Videnskab og boglige Konster skulde tage deres Sæde udi en Flek i Ingermanland. Man kand derfor af visse Stæders Fald og Fordærvelse ikke dømme om Verdens Corruption udi Almindelighed. Thi Laster og Dyder ere de samme, skiønt de ligesom Vædsker udi Legemet flytte sig og fæste Sæde nu paa et nu paa et andet Sted.

☒ En anden Aarsag til denne Vildfarelse og de haarde Domme, som fældes over den nye Verden, kand tilskrives gamle knarvurne Mænds daglige Declamationer: thi det er med dem, ligesom med Febricitanter og Melancholici, der synes, at Luften er fuld af Spøgelser: de dømme Verden efter deres egne Vædskers Corruption, og, saasom de selv ere raadne, synes dem, at alting er raadent; hvorudover man hører dem ideligen at tale om de forrige Tidens Herlighed; hvilket Poeten haver mærket, naar han giver en gammel Mand saadan Character:

Difficilis, qverulus, laudator temporis acti.

☒ Alt hvad derfor man med Upartiskhed kand sige herom, er dette, at Verden er fast den samme, som den haver været; saa at om een af de gamle Patriarker stod op fra de Døde, vilde han finde de samme Synder under andre Navne, han vilde finde Hoer, Mord, Kriig, Uret at øves udi fast lige Grad, skjønt paa anden Façon. Materien er den samme, skjønt Formen er forandret. Og er det fornemmeligen derved, som den nye Verden gjøres noget kiendelig fra den gamle. Vore Forfædre sloge Folk ihjel, ligesom vore Tidens Mennesker; thi man seer, at Cain omkom sin egen Broder strax efter Skabelsen. Den Forskiel er alleene, at vore Forfædre ginge lige til Verks, men den nye Verden gjør det meere subtilt, og myrder med en slags Høflighed. Joab, der efter foregaaende Kys og Hilsen myrdede Abner, haver ligesom banded Veyen til subtile og høflige Mord; og er han derudi af andre bleven efterfulgt, 220 saa at det udi de sidste Tider er bleven til en ziirlig Mode at myrde under Venskabs Skin, og som Poeten siger:

Tenui pulmone rubetæ.

☒ Eller som den Franske Satyricus:

Avec respect enfoncer le poignard.

☒ Den gamle Verden haver ført uretfærdige Krige, ligesaavel som den nye. Der er ikkun Forskiel udi Maaden: De Gamle begyndte uretfærdige Krige uden at sette Farve derpaa. Vore Tidens Mennesker derimod advare ved Manifester, og derudi helligen bevidne, at de ere høyt tvungne dertil; ja de bede ligesom om Permission til at gjøre ont, og at paaføre Vold (a). Derimod, førend Feltslag holdtes, advarede de Gamle derom, saasom de holdte det uanstændigt at forraske en Fiende, og derfor berammede Tiid og Sted til Feltslag. Saadant foragte vore Tidens Anførere, holdende det for en Daarlighed at give Fienden sine Anslag tilkiende; men søger heller at overrumple ham uformodende for at gjøre Seyeren sikker: saa at hvad den gamle Verden practicerede udi Krigens Drift, iagttager den nye Verden udi Krigens Begyndelse, og vice versa. Hvoraf sees, at, uanseet dette hysteron proteron, Tingen er den selvsamme: thi den nye Verden vrager ikke

* 221

☒ egentligen de gamle Synder, men alleene de gamle Moder. Det kand hende sig, om Verden staaer længer, at de gamle Moder igien kand blive optagne, ligesom man seer, at det skeer med Klædedragt.

☒ *Multa renascuntur qvæ jam cecidère, caduntqve.*

☒ Dette kand man dog sige udi Faveur af den nye Verden, at den haver ophæved den barbariske Maade, som de Gamle brugte at føre Krig paa: thi det haver været brugeligt end og iblant de mest moraliserede Nationer, at skiænde, brænde og myrde alt hvad man fandt i Fiendens Lande, saa at end Børn ofte bleve ikke sparede, og haver saadant Barbarie varet indtil forrige Seculum, da man først haver begyndt at føre Krig paa en meere honete Maade.

☒ Ukydskhed gik i Svang i gamle Dage lige saavel som nu omstunder. Den gamle Verdens Nympher og pæne Hyrdinder blegnede vel af Fortrydelse, naar en ung Karls Navn blev nævnet for dem; men man merker dog, at det ikkun haver været pro forma, og at Listerne paa cassetede Jomfruedomme have da været lige saa store som nu. Man kand ligne den gamle Verdens pæne Møer ved visse Commendanten, der ikke ville overgive deres Fæstninger paa første Anmodning, men opbie det første Skud, paa det at de ikke skal siges at have givet sig uden Modstand. Tingen er vel den samme, enten en Jomfrue strax giver sig uden Capitulation, eller hun siger til sin Beiler: *Jeg falder ikke uden du blæser mig omkuld*: Forskiellen derfor imellem de nye og gamle Jomfruer er alleene denne, at de første uden vitløftige Præludier gaæ til verks, da de sidste derimod have i agt taget en Slags Bienseance, og ikke uden methodice og efter Regler have villet skille sig ved deres Jomfruedomme.

☒ De nu brugelige Borgerlige Love ere grundigere og fornuftigere end de gamle. Thi hvor prægtigt man taler om gamle Græske og Romerske Love, saa findes dog derudi utallige selsomme og vanskabte Anordninger. Man haver 222 ikkun at blade udi de gamle Nordiske Love, for at blive fuldkommeligen overbevised herom. Man seer at Dueller eller Eenekamper vare ved samme Love anordnede: de anklagede maatte bevise deres Uskyldighed ved at bære gloende Jern. Efter de Frisiske Love bleve de, som havde plyndret Templer, gildede og opofrede til Tempeltes Guder. Efter de Bayerske Love blev en Horekarl alleene tilholdet at give 160 Skilling til den Mand, som han havde gjort til Hanreder. Tyverie blev paa nogle Tydske Steder straffed paa Livet, da man derimod bødede med Penge for Mord paa Forældre og Brødre. Ved en gammel Engelsk Lov var beskikket, hvad man skulde betale en Skiøge for hver Nat; og ved en gammel Dansk Anordning gjordes Forskiel imellem Mord, som begikkes paa en Lollænder og en Siællandsfar. Den saa kalden Sachsenspiegel,

item Schwabenspiegel vise en stor Mængde af urimelige Ting. Derudi finder man, at GUD haver givet 2 Sverd, et til Paven, et andet til Keiseren, item at der skal være 6 Verdener, hvoraf enhver skal vare 1000 Aar etc. Dette maa være nok til Beviis paa de mange urimelige Ting, som findes udi de gamle Love, og hvoraf man seer, at de nu brugelige Love ere langt grundigere, og at den nye Verden udi den Post er forbedred. Det staaer ikkun paa, om vore Tidens Mennesker i agt tage og efterleve de fuldkomne Love med større Iver end de Gamle have efterlevet deres ufuldkomne Anordninger.

☒ Trætter og Processer synes at være større nu omstunder end udi de gamle Dage; men vore Forfædre afgjorde paa een Dag med knyttede Næver, hvad som nu procederes om udi heele Aar. Hvis det Juridiske Studium da havde floreret som nu, og hvis den gamle Verden havde været forsyned med saa mange brave Advocater, som den nye, vilde Processerne have været lige mange. Thi man finder, at de Gamle have været lige saa hevngierige som disse Tidens Mennesker, og tvivler jeg paa, at heele Europa nu omstunder vilde gjøre et Tog til Asien, og udholde en 10 Aars Krig for at hevne den Uret, som var vederfaret en

223 eeneste Hanreder. Vel er sant, at der nu omstunder tvistes om ringe Ting, helst blant Geistlige, som vore Forfædre have ikke bekymret sig om. Men Theologien var da ikke kommen til den Fuldkommenhed som nu omstunder. Thi endskiønt de Gamle vel havde meere Troe, saa havde de dog ikke saa mange Troes Artikke.

☒ Løfter bleve da meere helligholdte end nu; thi de Gamles simple Ja, eller Hænders Rekkelse, var sterkere end svorne Contracter udi vor Tiid, Simulation var og mindre udi den gamle Verden: thi da kunde man nogenledes kiende en ærlig Mand fra en Skielm. Nu derimod er det en Mode at masqvere sig, saa at Bedragerie skiuler sig under Ærligheds- og Ugudelighed under Guds frygts Kaabe. Pragt og Stats, sær blant Almue, haver taget saadan Overhaand udi de sidste Tider, at Verden paa et hundrede Aar er bleven fast ukiendelig. Titler have og i disse Tider saaledes tiltaget, saa at, hvis det stedse vil blive udi samme Gang, ville Keisere og Konger med Tiden have sig intet forbeholdet. En Tieneste Pige vil heede Demoiselle, en Jomfru, Frøiken, en Dommer skiæmmer sig ved den gamle Titel af *velviis*, og vil alleene være velbaaren. Den som tilforn var agtbar, er nu ædel, og den, som var ærlig, er nu velbyrdig. Jeg holder derfor for, at man i Tide maa være betænkt paa nye Titler: thi, naar Almuen bliver velbyrdig og Øvrigheden Vel- eller Høybaaren, maa Førstelige Personer forskrive Titler fra Orienten, saasom Europa haver ikke Forraad paa fleere og høyere.

☒ Kiærlighed til Fæderneland og Nidkærhed for det gemeene Beste findes at have været større i gamle Dage end nu omstunder; man seer, hvilke heroiske og fast utroelige Gierninger saadant haver tilveyebragt. Nu derimod merker man faa at opofre sig selv, sine Børn, sin Velfærd for Landets Ære. En saadan Ambition er efter Haanden formindsket, ligesom Egennytte og en uægte Ambition haver tiltaget, saa at en Borgers Herlighed og Ære nu omstunder bestaaer i at gaae paa sin Medborgeres høyre 224 Haand udi Freds- og at paastaae Frihed for alle Byrder udi Krigstider. Det er troeligt at den gamle simple Verden ikke havde villet have høyre Tanker om slige Borgere. Derimod haver den nye Verden corrigered adskillige Laster, som herskede udi den gamle Verden. Deriblant kand regnes Drukkenskab, hvilket da var et Galanterie, men nu er en Haanhed. Fraadserie gik da ogsaa meere i Svang: et Barsel, et Bryllup sat da heele Gader udi Bevægelser, og kunde man undertiden foræde sig 10 gange, og sove 10 Ruus ud, førend saadan Fest havde Ende. Nu derimod tracteres der udi Bryllupper og Velkomster ofte alleene med varmt Vand; og findes der de, der alleene afspise deres Giester med en tør Brudevielse og en Priis Tobak. Saa at man maa tilstaae, at den nye Verden er meere sober og ædrue end den gamle. Thi, endskiønt nu omstunder ved visse Leyligheder ofte sees fleere Retter paa Bordet, saa tvinges dog ingen til at æde og drikke over sin Formue. Klammerie og Slagsmaal, som i fordem Tiid holdtes for en Zirath udi et Menneskes Liv og Levnet, er nu omstunder og kommen temmelig af Brug, og kand holdes for en Virkning af Drukkenskabs Afskaffelse. De gamle Skuespill vare ublue og fulde af Obscoeniteter: saadant haver den nye Verden temmelig corrigeret: thi man haver ikkun at ligne de gamle Comoedier og Satyres med dem, som gøres i vore Tider, for at blive overbeviset om, at grove Skandskrifter og ublue Tale er forvandlet til fiint Morale.

☒ Ungdommens Optugtelse finder man og gemeenligen at have været slettere udi gamle Dage, da Skolemestere heller lignede Skarprettene end Lærere. Forældre havde da ogsaa et ilde grundet Principium i Henseende til deres Børn, for hvilke de opofrede Familiens og Landes Velfærd. Man seer Regentere da over alt at have deelt deres Lande imellem deres Børn, hvorved mægtige og blomstrende Riger have været bragte udi bedrøvelig Tilstand. Og have de mange sørgelige Exempler ikke kunnet moderere denne utidige Omsorg for Børnenes Arv. Thi den Skik at deele Land,

225 haver været i almindelig Brug indtil forrige Seculum, da Førstefødsels Ret eller Jus Majoratus allerførst udi de fleeste Lande er bleven stiftet. Udi Poesie, Veltalenhed og Historier haver den nye Verden ikke kunnet opnaae den gamle. Dette tilstaae de fleeste: men de, som sige, at den nye Verden aldrig kand komme til den Fuldkommenhed, gaae for vidt. Fontenelle siger: eftersom de nye Træer ere lige saa store, som de gamle, saa kand endnu fødes en Homerus, Plato og Demosthenes.

⌘ Man maa i det øvrige tilstaae, at Videnskabe og boglige Konster i Almindelighed nu florere meere end udi gamle Dage, skjønt saadant ikke kand legges den gamle Verden til Last, helst saasom de Gamle have givet Anledning til mange store Videnskabe og nyttige Inventioner, som vore Tidens Mennesker have forbedret. Thi det heeder: facile est inventis addere; og er Videnskabers Fuldkommenhed en naturlig Virkning af Verdens Ælde, saa at, naar disse Tidens Lærde og Kunstnere agte deres Videnskab større og grundigere end Forfædrenes, kand man svare dem det samme, som Clitus svarede Alexandro: *du haver vundet, men med din Faders Soldater*. Men man kand og sige, at, hvis den nye Verden veed fleere Ting, saa veed den og tilligemed fleere unyttige Ting. Thi man kand i visse Maade applicere paa vore Tiders det, som Cleanthes sagde om sin Alder; nemlig: de Gamle studerede paa Ting, men vore Tidens Mennesker paa Ord (olim res maximè, hodie verba curant homines). Ellers ere nogle af de Tanker, at de Gamle have forstaaet store Videnskabe som nu ere ubekjendte. Hvis det er sant, som fortælles om Democrito, at han ved første Øyekast kunde see om et Fruentimmer havde sin Jomfrudom eller ey, maa man tilstaae at han havde et stort Fortrin for vore Tidens Naturkyndige. Men man kand sige, at det er en Lykke for vort Fruentimmer, at disse Tidens Physici ere ikke saa lærde.

⌘ Overtroe haver i Almindelighed været større udi den gamle end udi den nye Verden: thi nu hører man ikke nær om saa mange Jertegn, ey heller seer man saa mange Gespænster, 226 som udi fordem Dage (a). En sund Philosophie haver rensat Huuse, Kirker og Kirke-Gaarde fra Spøgelser og Dødnings, og gjort samme Virkning paa deslige Steder,

* 227

⌘ som Katte udi Kjøkkener og Kieldere, der vrimle af Muus og Rotter. Men man kand herom sige som om adskillige andre Ting, at man er falden fra et Extremitet til et andet, saa at Overtroe hos mange er forvandled til Vantro.

⌘ Dette og andet er hvad som kand siges pro og contra den gamle og nye Verden; hvoraf sees, at hvis begges Sag skulde ageres for en Ret, vilde en Dommer være tvivlraadig, hvad han skulde dømme. Jeg for min Part, hvis jeg af begge Verdeners Advocater var antagen til Commissarius, visede jeg Sagen bort, og dømte Omkostningerne at ophæves paa begge Sider.